

45.000
~~21815~~

5025

I.5

ÉRTEKEZÉSEK

A NEMZETGAZDASÁGTAN ÉS STATISZTIKA KÖRÉBŐL

A NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

HELLER FARKAS és KOVÁCS ALAJOS

A BIZOTTSÁG ELNÖKE A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

ÚJ SOROZAT — I. KÖTET, 5. FÜZET

REND ÉS SZABADSÁG

ÍRTA

BALÁS KÁROLY

L. TAG.

ZÁRT ANYAG

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1939.

2267

REND ÉS SZABADSÁG

ÍRTA

BALÁS KÁROLY

L. TAG.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1939.

2053

(R
2)

13630/4575

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR	
Növedéknapló	
193	9 év 8494.....82.

Q 1586

R 1465

Rend és szabadság.

1. Nagy történelmi fordulatok, válságos idők gyakran ingatják meg nemcsak egyesek, hanem a közvélemény ítéletét is. A mások sikereinek a példái gyakran váltanak ki utánzási vágyat a mások életformái és intézményei iránt, és lekicsinylést, meg nem becsülést a magunk talaján termett, a mi természetünknek és szükségleteinknek megfelelő intézményekkel szemben.

A mai kor nagy tömegei pedig a társadalmi osztályok gyors eltolódásainak és átformálódásainak e korszakában ma sokkal könnyebben válnak érzéktelenebbé és gyökértelenebbé a történelmi fejlődés során kialakult hagyományokkal és szükségességekkel szemben, mint azelőtt. Nem csoda tehát, hogy megnemértéssel és lekicsinyléssel találkozunk ma sokszor éppen a nagy tömegeknél olyan fogalmakkal és eszményekkel szemben, amelyekért nemrég ugyanannak a nemzetnek a fiai a legnagyobb áldozatokot hozták. Azok a jelszavak és eszmények, amelyeket hosszú nemzedéksorozatok a legfőbb nemzeti és kultúraérdekek kifejezőinek tartottak, ma gyakran szorulnak háttérbe és látszanak jelentéktelennek főleg azért, mert másutt ezeknek a félretolásával születtek meg lebilincselő látványt nyújtó nagy mozgalmak és nagy sikerek.

Ma a gépesített, az egész világra hatást gyakorló mozgalmak korszakában élünk. A politikai és gondolatterjesztési szuggesztiók felerősítésének készsége tartja lenyűgözve az emberiséget, aminek hatása alatt a mai tömegember egyre gátlástalanabban áll a hozzá eljuttatott szellemi behatások uralma alatt. A gondolatterjesztés hullámai, a látott és hallott események nagyságbeli méretei nyűgözik le őt, a megítélésnek, a saját érdekeivel való összehason-

lításnak a rovására is. A mai tömeg emberének értelmisége sokkal inkább a hozzá eljutó gondolatterjesztési hullámoknak a felfogója, mint saját és környezetbeli érdekeinek és értékeinek nyugodt mérlegelője. A körülötte mindenütt nyomokat hagyó történések és szuggesztiók elnyomják benne a saját ítéletének és felfogásának erejét. Ezért az emelkedettebb közírodalomnak és a társadalmi tudományoknak feladatuk, — bár nehéz és hálátlan feladatuk — ma sokkal inkább, mint bármikor a felvilágosítás és megismerés terjesztése, azoknak a maradandó és alapvető társadalmi és politikai eszményeknek tekintetében, amelyek minden fejlettebb emberi közösségben benne rejlenek, mert velejárói az emberi művelődésnek, fejlődésnek és jólétnek. Ezek a benne rejlő eszmények a rend és a szabadság eszményei, amelyek azonban csak akkor válthatják be a hozzájuk fűzött várakozásokat, ha együttesen érvényesülhetnek. A rendnek és szabadságnak együttes és sohasem egymással ellentétes érvényesülése hozhatja csak létre azt a társadalmi és politikai egyensúlyállapotot, amely megadja a lehetőséget arra, hogy az emberek minél nagyobb száma őrizhesse meg és érvényesíthesse egyéniségének erőit a közérdek sérelme nélkül. A rend és szabadság egészséges egyensúlyának megbomlásai vezettek a legújabb kor legveszedelmesebb társadalmi és gazdasági kóros tüneteihöz és váltak ama forradalmi korszakok megindítóivá, amelyekben a rend biztosítékai nélkül való szabadságok szinte önmaguktól semmisülnek meg a beálló romboló zűrzavarban és amelyekből való kigázolásképen csak a szabadság biztosítékait nélkülöző rend születik, vagy születhetik.

A korszerű társadalomban élő emberiségnél azonban előbb-utóbb fel kell támadnia a rend és szabadság egyensúlyhelyezete utáni vágyakozásnak, akármelyik irányból való kilengés zavarta is meg azt.

2. A szabadság, hacsak a szónak eredeti értelmét ki nem akarjuk forgatni, mindig csak az egyénnel is összekötött valami lehet.

A szabadság fogalmának és kifejezésének használatá-

nál gyakran találkozunk félreértésekkel. Sokszor két különböző értelmű dolgot fejeznek ki ugyanazzal a szóval és ebből azután a vitatkozásoknál fogalomzavar keletkezik. Társadalmi és politikai szempontból a szabadság fogalmának többféle jelentése és iránya van. Érthetjük alatta mindenekelőtt a nemzet, illetőleg az állam politikai önállóságát nemzetközi értelemben. Azt t. i., hogy az illető állam független, és nincs alávetve más államnak, szóval a nemzetközi jogilag független államot, illetőleg nemzetet. Ebben az értelemben valamely népnek, nemzetnek a felszabadulása azt jelenti, hogy önálló állammá válik és felszabadul egy másik államnak a hatalma alól. De ugyancsak érthetjük szabadság alatt a társadalmi szabadságot is, ez pedig azt jelenti, hogy az állam nem avatkozik be túlságosan az emberek boldogulásmódjába és nincsen minden állami engedélyezéstől függővé téve. Ez a társadalmi szabadság a legnagyobb mértékben összefügg az egyéni szabadsággal is, hogy t. i. az egyén nincs különféle korlátokhoz kötve boldogulási módjaiban, életcéljainak a megválasztásában, vagy abban a tekintetben, hogy gondolatait szabadon kifejezésre hozhassa, hogy egyesületeket alkothasson, hogy politikai, pártbeli és világnézetbeli felfogását megnyilváníthassa. Láthatjuk ebből, hogy a szabadságnak már eddig is háromféle értelmezése van előttünk. Ha most már az egyik értelmezést összetévesztjük a másikkal, vagy az egyik értelemben használt fogalmat használjuk fel a másik értelemben mondott fogalommal szemben, fogalomzavart alkotunk. Ezt a fogalomzavart azonban gyakran különféle okokból, sokszor politikai célzattal is megcsinálják. A szabadság, jog, alkotmány fogalmai annyira kiirathatatlanul a polgárosult emberiség létezőstönei közé is tartoznak, hogy ma már nincs az a kényúr, aki őszintén be merné vallani, vagy hirdetni, hogy az ő uralma ellentétes ezekkel a fogalmakkal. Ezt az őszinteséget legfeljebb a múlt időknek a nagy tömegektől független kényurai engedheték meg maguknak. A jelen kényurainak a tömegekre kell támaszkodniok és bármily, látszólag képtelen módon is azt kell elhitetniök, hogy rendszerük e fogalmaknak

nem ellentéte, hanem helyesebb és a nép érdekeivel megegyezőbb megvalósítása. Ezért egyénileg a legkevésbé sem szabad embereket mondanak és hitetnek el szabadoknak azon az alapon, vagy azzal az ürüggyel, hogy független, nemzetközileg más állam alá nem tartozó állam kötelékében élnek, minekfolytán a »szabad nép« fogalma dialektikussá válik. Egészen mást jelent ugyanis az, ha egy népnek a szabadságát abban az értelemben vesszük, hogy az illető nép nemzetközileg független, önálló államot alkot-e, minthogyha abban az értelemben vizsgáljuk a kérdést, vajjon az illető nép tagjai szabadon fejezhetik-e ki gondolataikat, megvan-e gazdasági szabadmozgásuk, nincsenek-e túlságos állami gyámkodás alatt, nincsenek-e elnyomva, gyakorlatilag nem szolgaság-e a sorsuk? Így pl. ebben az értelemben a szovjet polgárai, akiknek az igényei és politikai szabadságuk a gyakorlatban ugyancsak kevés, szintén szabad népnek volnának nevezhetők azon az alapon, hogy Szovjetország nemzetközileg önálló állam. Ha mostmár ezt a két értelmet egymással szembenállón így összezavarva használjuk, akkor tulajdonképpen képmutató okfejtéssel élünk. A szabadságnak a szó eredeti értelme, tehát el nem fordított fogalma szerint a szabadságot csak úgy magyarázhatjuk, hogy az az eddig mondott mind a háromféle irányban érvényesül. Ekként a valódi szabadságnak alkotó részei nemcsak az állami függetlenség, hanem egyúttal a társadalmi meg az egyéni szabadság is, de még ezzel sem merítettük ezt ki, mert hozzátehetjük, hogy a gazdasági szabadság is. Gazdasági szabadság és szabadmozgás nélkül ugyanis a szabadság fogalma üres szólam marad a gyakorlati életnek messze túlnyomó számú eseteiben, mert a szabadságnak gyakorlati, valódi érvényesülése csak bizonyos gazdasági eszközök és módok igénybevételevel történhetik meg. (Lásd szerzőtől: A vásárlóerő és a gazdasági szabadság összefüggései 19—21. l. Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből. Új sorozat I. kötet, 4. füzet, Budapest, 1938.)

Az egyéni szabadság fogalmát tehát nem szabad összetévesztenünk valamely népnek nemzeti jogi füg-

getlenségével, ami a szabadság fogalmának a nemzetközi jogalany fogalmával való azonosítása és népszerűsítése csupán. Ellenben az úgynevezett társadalmi és gazdasági szabadság már közelebbi összefüggésben áll az egyéni szabadsággal.

Az egyéni szabadság természetesen a társadalmi életet és társadalomban élő embernél csak viszonylagos lehet. Minthogy a társadalomban együttélő embereknek egymásra is tekintettel kell lenniök, nem lehet minden embernek szabadságában az, hogy bármit megtehessen embertársaival szemben. Hogy azután az egyik ember a másikkal szemben mennyit tehet meg, vagyis milyen nagy a szabadságköre, a társadalmi együttélésnek a rendje szabályozza. Tehát a jog, amely az emberi együttélés rendjét állapítja meg, szintén egy meghatározott rendnek a kifejezője. Viszont a társadalom meghatározott rendjében, vagyis jogrendszerében az egyéni szabadságok érvényesülési mértékai és keretei is többé-kevésbé körül vannak határolva. Az egyéni szabadságnak és a rendnek bizonyos egyensúlyában jelölhetjük meg ekként azt a társadalmi optimumot, azt az eszményt, amelyet így elvontan magunk elé tűzhetünk.

A rendnek és a szabadságnak ezt az egyensúlyát általában mindenki el is ismeri. Nincs a kényuraságnak, vagy a szélső népuralomnak sem az a képviselője, aki mereven tagadná, hogy a rendnek és a szabadságnak egyensúlyára van szükség. A nehézségek, illetőleg a visszaélések ellenben a konkrét megvalósulás mikéntjében bukkannak elő, mert a rendnek és a szabadságnak szükséges leghelyesebb közérdekű egyensúlyáról más és más fogalmat ad, más és más eszményt hirdet mindenki, a szerint amint valami kényúri, vagy népuralmi rendszert akar megfelelőnek, jónak feltüntetni s elvileg megvédelmezni. Akkor tehát, amikor a társadalmi együttélés két főpillérének a rendet és a szabadságot állítjuk oda a korszerű ember szempontjából és amikor hangsúlyozzuk, hogy ennek a két fogalomnak egyességre kell lépni egymással és bizonyos egyensúlyban kell kifejezésre jutnia, hangsú-

lyoznunk kell azt is, hogy az emberiség magasabb kultúrális történeti fejlődésbeli érdekeinek megfelelő csak az lehet, hogyha ez az egyensúly szintén olyan, amely a kultúrenergi eszményeknek megfelel. A rend és szabadság közérdekű egyensúlyának tehát tudományos, illetőleg társadalomtudományi szempontból nem fogadhatjuk el azokat a konkrét szabályozásokat, amelyeket egy akár önkényuralmi, akár pedig tömegkényszer alatt álló népuralmi rendszer egyszerűen politikai okokból és adott politikai körülmények között kifejezésre hoz és törvénybe iktat, hanem *ilyen közérdekű és kultúregyensúlynak csak azt az állapotot tekinthetjük, amely nem egyszerűen hivatalos, vagy politikai megállapításokban jut kifejezésre, hanem amely a gondolkodó és kulturális haladásban résztvevő emberiség legjobbjainak, legbelátóbbjainak ítéletén keresztül nem máról holnapra és pillanatnyi hatások befolyása alatt, hanem gondos tapasztalatok lemérésével látszik a legmegfelelőbbnek.* Más szóval a rend és szabadság közérdekű egyensúlya szerintünk sokkal inkább bölcsészeti, társadalomtudományi és közművelődési, mint politikai és hatalmi tényezők által megszabott csoport.

Ahol a rend túlságosan sokat elvett az egyéni szabadságból, ott tűrhetetlen, önérzetes kultúrenergiához nem méltó állapot uralkodik, amely minden valószínűség szerint hosszabb időn keresztül egyéb gazdasági és társadalmi tekintetekben sem lesz kielégítő. Viszont a rend hiánya fejtelenséget jelent. Ököljogot, a tisztességtelenség, az élősdiak uralmát, tehát kultúrenergiához és közérdekű magatartáshoz szokott, vagyis becsületes emberhez szintén nem méltó állapotot.

Akkor, amikor azt mondtuk, hogy abban az állapotban, ahol a rend túlságosan sokat vesz el a szabadságból stb., nem az eszményi, az elgondolható legjobb rendet kell természetesen értenünk, hanem a konkrét jogrendet, méginkább ennek a megvalósulási, a szokásba áment gyakorlati alakját. Tehát a konkrét jogrend akkor vesz el, vagy vehet el sokat az egyéni szabadságból, hogyha benne kiváltságok húzódnak meg. Pl. a közép-

kornak többféle rendű és rangú kiváltságai az egyéni szabadságot a legtöbb embernél a lehető legnagyobb mértékben befolyásolták és korlátozták. De meg kell jegyeznünk, hogy a modern magánjognak a rendje mellett is, tehát magánjogi alapon és úton is kialakulhatnak az egyéni szabadságot túlságosan korlátozó monopóliumok, helyzetek, magánjogi és vagyoni adottságok. Akkor tehát, amikor a renddel szembeállítjuk a korszerű egyéni szabadságnak a fogalmát, szintén nem az ideális legelképzelhetőbb és leghelyesebb módon megnyilvánuló szabadságot magát kell értenünk, hanem mindig a konkrét esetben, gyakorlatban, szokásban megnyilvánuló egyéni szabadságot, illetőleg annak tartalmát, mondhatjuk szabadságmennyiségeket. Így határozva meg a rendnek és a szabadságnak szerintünk a társadalomban élő gyakorlati értékű fogalmait, megállapíthatjuk, hogy a szabadságot elvehetik, illetőleg korlátozhatják egyrészt felsőbbrendű hatalmi alapon, de másrészt a modern magánjog, illetőleg vagyonjog eszközeivel és szerkezetének keretén belül is. Az egyéni szabadságnak az előbbi mintaképű korlátozott állapotát mutatják a hűbériség, a jobbágyság, a kommunizmus stb., stb., az utóbbi, a magánjogi alapon való és a magánjogi, illetőleg vagyonjogi szerkezetekben kialakuló korlátozási formákat a különféle gazdasági monopóliumok, trösztök, kartellek stb. Természetesen a korszerű viszonyok között e korlátozási formáknak egész sorra lehetséges még. Egyelőre, úgy hiszem elég a megemlítettekre hivatkozni.

A rend és szabadság helyes egyensúlyállapotára vonatkozó nézetek és vélemények természetesen folytonos változásnak és hullámozásnak lehetnek alávetve a kor szelleme, a fejlődés, az események sodrása szerint. Ebben a tekintetben azután a közvélemény és a tömeghangulat is majd a rend, majd pedig a szabadság szempontjainak biztosítását látja a fontosabbiknak. A társadalom életfolyamatában és küzdelmeiben tapasztalható minden jelentékenyebb folyamat megszüli ebben a tekintetben a maga hatását. Ezt mondhatjuk nemcsak a politikai nagy esemé-

nyekről, hanem a szociális küzdelmekről és hatalmi helyzetváltozásokról is. Nem érdektelen idevonatkozólag megállapítanunk, hogy még a zsidókérdésnek a mai égető kérdéssé történt alakulása sem volt hatás nélkül való Európa nagy részében a rend és szabadság helyes arányainak miként való elgondolása és megkövetelése dolgában. A szabadság és a rend társadalmi egyensúlyának lélektani megítélése szempontjából ugyanis a zsidóság olyan különmű elem a keresztény-európai társadalom szemében, amely a maga előretörésének érdekében és szolgálatában a maga egyéni és gazdasági szabadságjogait és lehetőségeit erősen hajlamos az »árja« szemszögből megszokott és megkövetelt rend és e renddel összefüggő számos érték rovására érvényesíteni. Ennek a jelentőségnek a befogadó társadalom részéről történő megérzése és élődiként való elítélése azonban olyan kedély- megérdektudatbeli hullámokat, irányokat és mozgalmakat vált ki, amelyek sokaknál kétségtelenül csak növelik az egyéni és társadalmi szabadságjogok megszorításának lélektani hajlandóságait.

3. *A rend feladata az egyéni szabadság optimumát biztosítani.* De ha az egyéni szabadság optimumának a biztosításáról beszélünk, ez a megállapítás jogi szempontból értéktelen és üres marad, ha azt az anyagi javakkal, a gazdasági dolgokkal szemben nem próbáljuk érvényesíteni. Ha pedig a rendnek feladata az egyéni szabadság optimumát a gazdasági javak terén is biztosítani, akkor meg kell állapítanunk, hogy feladat az is, hogy lehetőleg minél több és minél fontosabb jószágnak, minél hasznosabb, minél tartósabb, minél tökéletesebb használatát, a földi javaknak az élet megjavítására, megszépítésére irányuló minél tökéletesebb szolgálatát biztosítsa az emberek számára. És azt, hogy minél szabadabb legyen az ember az anyagi javakkal szemben egyénileg is, mert végeredményében minden anyagi jószágot az egyén, az ember használ fel a maga számára, mert végeredményben az egyénnek van csupán fizikai léte is a társadalomban. Ez a szempont, ez az elv azonban a magántulajdonnak a társadalmi rend és sza-

badtság egyensúlya szempontjából való szükségességét is kifejezésre hozza. A magántulajdon voltaképpen nem más, mint az egyént illető legerősebb vagyoni jog, vagyis az a jog, amely a legnagyobb egyéni szabadságot adja meg az embernek abban a tekintetben, hogy minél több anyagi jószágot, anyagi eszközt minél több irányban használhasson fel a maga számára. És megállapíthatjuk azt, hogy a rendnek azt a feladatát, hogy az egyéni szabadság megnyilvánulásának optimumát biztosítsa, csak úgy teheti meg, ha nem rekeszti ki, vagy nem rekeszti túlságosan szűk körre a magántulajdont, illetőleg a magántulajdon tartalmát alkotó szabadságmennyiségeket sem. Tehát akkor, amikor a magántulajdont biztosítja, akkor tulajdonképpen a gazdasági szabadság elemének a legfelső fokát biztosítja a maga szabályaival és szentesítésével a társadalom keretében. Ezt az elvet általánosságban magukévé is teszik és vele nyíltan ritkán helyezkednek szembe a modern alaptörvények, illetőleg az írott alkotmány- és jogrendszerek, kivéve természetesen a kimondottan gyűjteményes rendszereket. Figyelembe kell vennünk azonban, hogy az intézményesített rend, a jog csak akkor él, hogyha az szokássá is válik, csak a szokássá vált jog jelent valóságos életet, gyakorlatot, míg a csupán papiroson maradt jog, vagy a teljesen nem érvényesült, az életbe át nem vitt jog a gyakorlatban a szokásokban elhomályosul, vagy éppen az ellenkező módon jut kifejezésre. Így van ez a magántulajdon és a gazdasági szabadság érvényesülési méreteit illetően is a gyakorlatban.

4. Ha mostmár a szabadság és a rend fogalmait az észszerűség és észszerűtlenség szempontjaival hozzuk némileg tárgyunkat érdeklő párhuzamba, akkor csakhamar megállapíthatjuk, hogy az észszerűségnek egyéni vagy gyűjteményes értelemben vett jelentése a legszögesebb ellentétben állhat egymással. Ugyanezt állapíthatjuk meg természetesen az észszerűtlenségre nézve is.

Az egyéni értelemben vett észszerűségnek legnagyobb fokú érvényesülését társadalmi és gazdasági téren is az egyéni szabadságnak minél kiszélesedettebb területe

teszi lehetővé. Minél szabadabb mozgási és érvényesülési lehetőségei vannak az egyénnek, annál nagyobbak az egyéni lehetőségek arra is, hogy cselekvőségében meg magatartásában az észszerűség minél kizárólagosabban jusson kifejezésre. Értjük ezzel pedig társadalmi és gazdasági téren főleg azt, hogy az egyén következetesen mindig és minél akadálytalanabban tegye és tesse, amit az ő legszorosabban vett egyéni érdekei diktálnak. A társadalomban élő embernek természetesen figyelembe kell vennie, hogy másoknak is vannak érdekei, amelyek megsértésével maga ellen zúdit másokat, erőket szabadít fel saját maga ellen és így a saját érdekeinek az érvényesítési feltételeit nehezíti meg. A mások érdekeire figyelemmel levő megalkuvásokat ekként ugyancsak az egyéni észszerűség írja elő. Az egyéni észszerűség érvényesülési lehetőségek mennyiségeinek az optimumát ekként az egyéni szabadság mennyiségeknek a velük szembejövő akadálymennyiségekkel kisebbsített, szóval gyakorlatilag érvényesíthető maradványmennyisége adja meg. Az egyéni észszerűség tehát ennek az egyéni reziduális szabadságmennyiségnek a minél akadálytalanabb érvényesítésére törekszik társadalmi és gazdasági téren. Az érvényesítési akadályoktól már megtisztított ez a maradék mennyisége a szabad mozgásnak jelenti ugyanis azt a teret, amelyet az egyén az adott viszonyok között a saját érdekérvényesítésére a legjobban használhat fel.

Az egyéni érdekek szemszögéből nézett ez az észszerűség azonban *gyűjteményes szempontból* — mind gazdasági, mind egyéb társadalmi téren — a leghatározottabb észszerűtlenséget is jelentheti bizonyos tekintetben, mert a szóbanforgó közösség szempontjából vett észszerűség a vele szembehelyezkedő egyéni érdekeknek, önzésnek és általában az egyéni érdekérvényesülési észszerűségnek mint *akadály*nak a kiküszöbölését is kell, hogy jelentse. Ez pedig a gyarló emberi társadalomban csak akkor válhatik valóra, ha az egyénben többé-kevésbé megvan az erkölcsi, etikai, szóval lélektani készség, nevelés, megbeidegzettség is arra, hogy egyéni érdekérvényesítési terén

ne használja ki a közösség érdekeivel szemben azokat a lehetőségeket, amelyeknek az érvényesítésére az ő rezi-
duális egyéni szabadságmennyiségeinek a kerete is még
mindíg kihasználható. Ilyen lehetőségek ugyanis minden
emberi társadalomban majd szűkebb, majd bővebb meny-
nyiségben — de mindig — adódnak.

A most mondott ellentétekre számtalan példát talál-
hatunk úgyszólván mindenütt. Hány egyén gazdagodik
meg a közérdek rovására. Hány egyén sikeres pályacsíná-
lásáról állapítódott már meg, hogy a közérdek szempont-
jából káros volt, hogy az illető nem volt az odavaló em-
ber a megfelelő helyre. Amíg tehát az illetőnek a meggaz-
dagodása és pályasiker csinálása a maga szempontjából és a
saját érdekeit tekintve teljesen észszerű dolog volt, annál
észszerűtlenebb a közösség, pl. az állam érdekében nézve.
Az állam, a közösség észszerűsége tehát az ilyen egyéni
érdekérvényesülésekkel, azoknak a lehetőségeivel szemben
tiltakozik, korlátokat állít.

Viszont az állami, a hazafias érdekérvényesülés szem-
szögéből nézve, hány következetes, szép és dicséretes cse-
lekvés, eljárás, magatartás lehet az egyéni érdekek szem-
pontjából véve észszerűtlen! A köz érdekében teljesített
közhasznú szolgálatok nagy része sorozható ide. Maga pél-
dál az egyéni élet feláldozása a köz, a haza érdekében
a katonai, vagy más közérdekű, közhivatali szolgálatban
a legészszerűbb módon megkövetelt dolgok közé tar-
tozik az állam, a közület részéről. Azt csak el kell ismer-
nünk, hogy az eddigi emberi társadalomban minden állam-
nak szüksége van és lehet pl. rendőri és katonai szolgálá-
tokra, amelynek teljesítőinél elengedhetetlenül számításba
kell venni az élet kockáztatását. Vagy vegyük csak a leg-
modernebb technikai vívmányok egyikét, a repülésnek a
dolgát. Közérdekből is mondhatjuk, hogy van szükség
repülőkre és ezzel mindazokra az életveszélyes cselekedet-
ekre és szolgálatokra, amelyeket a pilótának meg kell
tennie.

Egyéni tekintetből azonban mindezek a közérdek ol-
daláról nézve szükséges, hasznos és észszerű dolgok az

egyéni érdekekkel mindig ellentétesek, észszerűtlenek lesznek. Az egyénnek sohasem lesz nagyobb egyéni érdeke a saját egyéni létének a megőrzésénél és az emberi életbiztosítási lehetőségek keretében való minél sértetlenebb, minél megvédettebb fenntartása az életerőnek, testi épségnek és magának az életnek. Vannak is, meg voltak is mindig a saját egyéni észszerűségükhöz önzően következő emberek, akik pl. az eddig felhozott példák eseteiben is kivonták magukat a köz szempontjából észszerű, de az egyéni önző szempontból annál észszerűtlenebb áldozatok meghozatala alól, pl. nem teljesítettek katonai, vagy más életveszélyes szolgálatokat. De ne is szálljunk ezekre a hazafias érzelmeket annyira közelről érintő gondolatsíkokra. A korszerű életben a legkülönbébb példáit találhatjuk meg az ezeken kívül is közszempontból észszerű, de egyéniből ellenkező magatartásoknak. A közérdekeket védő észszerűség szemüvegén át nézve pl. a kereskedelem, hitelt, üzleti életet, nagyban és általánosságban észszerűnek kell tartanunk azt az irányt és politikát, mely háborúk, nagy szerencsétlenségek idején közérdekellenesnek és megengedhetetlennek tartja és mondja ki a különlegesen nagy haszon — nyereség — és kamatszerzést. Mégis hányan gazdagodtak meg minden időben és mindenfelé ezeken a módokon, hányan érték célt a saját egyéni észszerűségük következetességével? A közérdek szempontjából pl. annak maradéktalanul való előmozdító hatása végett teljesen észszerű felfogás, hogy a politikai állásokat és tevékenységet nobile officiumnak tekintsük és mégis hányszor tapasztaljuk, hogy betöltőik egyéni önző észszerűségből élődiei csupán a közéletnek.

Ha most már különféle emberi együttélési csoportokat, államokat, társadalmi alakulásokat, kultúrákat és emberfajtákat veszünk szemügyre, akkor találhatunk olyan csoportokat, rétegeket, meg természetesen mindenekelőtt egyéneket, akiknek magatartása, életfelfogása, boldogulási módja stb. az egyéni észszerűséget juttatja kifejezésre általánosságban meg olyan alakban és mértékben, hogy ezt közösségi szempontból kifogásoltnak, visszatetszőnek,

szóval a közösségi érdekek érvényesülési lehetőségei tekintetében észszerűtlennek kell tekinteni. Ennek az ellentétét jelentik viszont az olyan csoportok, osztályok és nemzettek, amelyeknél a haza, a nemzet, a közület érdekeivel szemben sokkal inkább eltörpül az egyéni érdekek és az egyéni érdekérvényesítő észszerűség szava és szempontja. Itt tehát a közösségi észszerűség uralma annyira kidomborodó, hogy igen sok vonatkozásban az egyén a maga egyéni érdekeivel ellentétben, tehát egyéni szempontból valósággal észszerű módon veti magát alá a közérdekeknek. Míg az előbbi fajképet a magasabb szempontokra tekintettel, vagy érzékkel nem bíró egyes egyedeken kívül a közérdekű magatartásra csupán a durva kényszerrel szorítható kultúrátlan rétegek, meg azok az utilitarista embercsoportok és emberfajták képviselik, amelyek a maguk végletekig következetes egyéni észszerűségével a mások közérdekű magatartásának és gyakran önfeláldozó ultraizmusának a vámszedői, addig az utóbbi csoportot az államalkotó, hazafias lelkesedésű, vagy vakbuzgó emberek és méginkább az ilyen tömegek példájában szemlélhetjük. A közérdek és a nagy többség szempontjából az előbbieket mindig, akár helyi vonatkozású, akár nemzetközi jellegű elősdiék, az utóbbiak pedig a megmozgatható, fegyelmezhető és feltüzelhető nemzetek, vagy vallásos tömegek. Az előbbi — amúgy nagy vázlatossággal jellemezve — inkább a zsidó, az utóbbi a német, vagy méginkább a japán típus. A közösségi és egyéni észszerűsítésnek talán legszerencsésebb egyensúlyát (legalább is hosszabb időszak általánosságában) az angol népnél és az angol újabb kori történelemben szemlélhetjük; az angol szabadság- és szokásjogokban, az angol nép politikai iskolázottságában és a politikai közérdekű magatartásra mindezen tényezők folytán ránevelt voltában. Az egyéni és közösségi észszerűség meg észszerűtlenség viszonya és arányai ily módon jöhetnek vonatkozásba a rend és szabadság egymásközi viszonyához és arányaihoz.

A legnagyobb hiba és felületesség volna azonban ezt a vonatkozást úgy fogni fel, minthogyha az egyéni észsze-

rűsítés, az egyéni szabadságok és érdekek mennyiségével és terjedelmével szükségszerűen fordított arányban állana. A »jól felfogott«, vagyis a terjedelmében is helyesen lemért egyéni érdek, mint már rámutattunk, ugyanis nem az érvényesítési akadályoktól teljesen elvonatkoztatott, hanem ellenkezőleg, a tőlük lehetőleg megtisztított érdekmennyiségeket, vagyis érdekeinknek nem azok elgondolható és másokra tekintettel nem levő teljes egészét, hanem azoknak az emberi társadalomban érvényesítési valószínűséggel bíró reziduumát jelenti. E reziduumnak gyakorlati nagyságát és mennyiségét pedig a közösségi rendnek és az egyéni szabadságnak egymáshoz való viszonya, megalkuvása, vagy egyensúlya fogja mindig megadni.

5. Az intézményesített jogi rend a polgárok és a hatalom között az alkotmány, amely csak akkor érdemli meg ezt a nevet és csak akkor közeledik ahhoz a derűlátáshoz, melyet célja elérni, ha az egyéni szabadság lehető legfelső fokát biztosítja, nem pedig akkor, ha az egyéni szabadságnak lényeges elemeit törli el, vagy teszi kétesé. Tehát akkor, amikor a rend nevében való egyéni szabadságmegszorításoknak a legkisebb mértékével igyekszik célját megvalósítani és elérni. Igen természetes tehát, hogy az alkotmány is csak akkor él, ha gyakorlattá, ha szokássá válik. Innen van a lényegbeli fölényük a szokáson épült történeti alkotmányoknak a csupán megígért, rákényszerített, írásba foglalt alkotmányok felett. Míg a történeti, tehát a szokásból kifejlődött, az életből magából merített alkotmányok a szabadság gyakorlati és megszokott életformái is egyúttal, a csupán írott alkotmányok többnyire csak felülről adott, vagy alulról kikényszerített ajándékok, engedményfélék és ezért a legtöbbször, vagy igen gyakran üres papírosok csupán nagy emberi nyájak számára.

Azt mondhatjuk mostmár, hogy a rend és a szabadság szempontjából vannak egyensúlyba jött állapotok és torzállapotok. A rend és szabadság egyensúlyát a gyakorlatban leginkább a szokás alapján látjuk megvalósulni. Viszont a szokást úgy is tekinthetjük, mint gyakorlati tapasztalatmennyiséget. Vagyis a tapasztalatnak azt a menny-

nyiségét, amely a rend és a szabadság egyensúlyát a legjobban, a legcélszerűbben tudja megvalósítani azáltal, hogy ennek az egyensúlyhelyzetnek a félrebillentését akár a rend, akár a szabadság rovására a gyakorlati élet tapasztalatai egyenlítik ki. Minthogy pedig a történeti alkotmányok tulajdonképpen nem egyebek, mint a rend és szabadság közti egyensúlynak az élet gyakorlatában kialakult intézményesítései és biztosítékai, nem csoda, hogy a rendnek és a szabadságnak ezt az egyensúlyát leginkább a történeti alkotmányok országában látjuk megvalósulva.

6. A rend és szabadság eme egyensúlyával szemben torzállapotnak tekinthetjük a rendfelforgatást, valamint az egyéni szabadságot elnyomó tömegmegfélemlítést és a szervezett végrehajtó hatalom zsarnokságát egyaránt. A történelem folyamán az önkényuralmak ilyen szervezett hatalmi, katonai erőszakkal, vagy erősugalmazással tartják fenn rendszerüket, amellyel szemben a népesség két irányban viselkedhetik, illetőleg tanúsíthat magatartást, úgymint: vagy megszokja és belenyugszik ebbe a szervezett hatalmi kényszerbe és ilyen esetben rendszerető nyáj-nép alakul ki, amely lassan-lassan elveszti érzékét az egyéni szabadságnak a renddel szemben, illetőleg a rend keretein belül való biztosítékai iránt is, vagy pedig elégedetlenkedik azzal szemben állandóan a tömeg, ami zavargásoknak a forrása, nyílt vagy lappangó elégedetlenségeket jelent.

A történelmi önkényuralmakkal szemben viszont a forradalmi és kalandor uralmak vagy a nagy tömegek terrorjának felhasználásával és irányításával kényszerítik rá akarataikat a népre, vagy pedig annak katonai megrohanásával, szóval egy kisebbségnek rohamszerű élrekerülésével. Mindezek a most említett állapotok közjogi torzállapotok a rend és szabadság egyensúlyhelyzetével szemben, mely utóbbi a lélektani értékelések szempontjával függ össze és nagyon alkalmas arra, hogy azokban, akik ennek az egyensúlynak a jótéteményeit élvezik, a megelégedettségnek bizonyos tartósságát váltsa ki a saját intézményeikkel szemben, ami végeredményben gyakorlatilag egy bizonyos hagyományörzést is jelent. Ezért látjuk, hogy a történeti al-

kormányú népek hagyományőrzése lényeges velejáró tulajdonsága azoknak a társadalmaknak, ahol a rend és szabadság kiegyensúlyozódása a történelem folyamán a szokásban valósult meg.

7. Minél inkább áll valamely ország népessége törvénynélküli, vagy zűrzavaros korszakok nyomorúságainak a hatása alatt, annál könnyebben hajlandó lebecsülni a szabadság értékét a rend értékével szemben és minél jobban áhítozza a nélkülözött szabadságokat, annál inkább hajlandó gyakran elfelejteni a biztosított rendnek a jelentőségét. Végeredményben az emberi társadalom fejlődésében igazi haladásnak csak az olyan állapotot tarthatjuk, amelynél mind az egyéni, mind a társadalmi, a gazdasági meg kulturális vonatkozásban vett jólét az élet valóságában is minél gyakorlatibb és kétségtelenebb módon érvényesül. Szóval ott, ahol a valóságos *eredményesség és sikeresség* szankciója is megvan és létrevált valóság. Ez az, amit efficientizmusnak nevezhetünk.

Az *efficientizmus* a vezetőszempontja minden valóságos alkotásokat erősen, következetesen és komolyan akaró politikának és mozgalomnak. Az efficientizmusnak szükségessége és előnyei talán sohasem voltak olyan szembeszökőek a politikai életben, mint éppen manapság. Sohasem tűnt fel és érvényesült élesebben a gyors és eredményes cselekvést biztosítani tudó politikai rendszerek gyakorlati fölénye a lassúbb mozgású és a gyakorlati megvalósítás sikerét csak bizonytalanabban biztosítani tudó politikai rendszerekkel szemben.

Amíg tehát az ú. n. nyugati értelemben vett demokráciák a tekintélyuralmi államok efficientizmusát nem tudják a maguk politikai rendszerében is valóra váltani és a saját rendszerükbe mintegy beleépíteni, addig a tehetetlenségnek és dekadenciának bizonyos képét is fogják mutatni, különösen a forradalmi osztályharc rombolásával és szabotázsával szemben.

De magának az efficientizmusnak a természetét is a szerint kell megítélnünk, *hogy mire vonatkozik az, hogy milyen téren és irányban megnyilvánuló eredményességet je-*

lent az. Igazi nemzeti és kultúreszmény tehát nem az egyoldalú, hanem a nemzeti, társadalmi és kultúrtekintetben kelően egyetemes efficientizmus lehet csupán. Vagyis az emberi fejlődés meg haladás érdeke az efficientizmusnak is bizonyos egyetemessége, mondhatjuk optimuma. Kétségtelen azonban, hogy egyes politikai irányok efficientizmusa megtarta meg és állította fel a modern példát, mondhatjuk a fejleszteni, javítani való példát ebben a tekintetben. Vég eredményben azt mondhatjuk tehát, hogy az efficientizmusnak a rend és a szabadság talaján egyaránt való meggyökeresedése és megteljesedése a modern emberiség nagy érdeke, mert csak a rendnek és a szabadságnak a kerekereire, vagy szárnyaira támaszkodó efficientizmus válhatik az emberi haladásnak igazán eredményes emeltyűjévé.

Még csupán a rend és szabadság egyensúlyának közgazdasági vonatkozásairól legyen szabad néhány megjegyzést tennem. A rend és szabadság szempontjából közgazdasági torzállapotok is következhetnek be, akár ha az egyéni szabadság, akár ha a rend rovására bomlik meg az egyensúly. Ha az egyéni szabadság rovására tolódik el ez a gazdasági egyensúly, akkor az egyéni szabadságok és érvényesülési lehetőségek csökkenése révén okvetlenül jóléti csökkenésnek is kell egy bizonyos idő múlva bekövetkeznie, akár az egyes társadalmi rétegeknél, akár az egész vonalon (pl. a kommunizmusban).

A legveszedelmesebb torzállapotok állanak be akkor is, ha a gazdasági utánpótlás, a termelés stb. rendjének felbomlása következik be, akár egyéni fékezetlenség, akár tömegterror (sztrájkok, szabotázsok) útján. A termelés rendjének a felbomlasztása egyrészt csökkenti a társadalmi jószágkészleteket, megakadályozza azok megújulását, másrészt pedig megakadályozza az egyént a gazdasági lehetőség és szabadságmennyiségeknek kihasználásában és gyakorlásában, miáltal ezeket a lehetőségeket és szabadságmennyiségeket magukat is csökkenti.¹

¹ Lásd: A vásárlóerő és a gazdasági szabadság összefüggései. Értekezések a nemzetgazdaságtan és statisztika köréből. Új sorozat. I. kötet, 5. füzet. 1938.

Ezért az úgynevezett demokráciáknak jelenleg szemlélhető ilyenféle gazdasági állapotait is torzállapotoknak kell tekintenünk a rend és szabadság egyensúlyhelyzete szempontjából, amelyek hanyatlás felé vezetnek mindaddig, ameddig a termelő munka folytonosságát biztosítani nem tudják. Mert csak a termelőmunka folyamatosságának biztos alapjára építhető fel a gazdasági lehetőségek kihasználásának legjobb optimumait elérni csak némi eséllyel is bíró egyéni szabadság. Épígy a kedvező osztozkodási, jövedelemeloszlási rend is csak eredményes teremtésre építhető fel, ahol a »miből« kérdése biztosítva van. Mindenütt tehát, ahol a gazdasági és más természetű egyéni szabadság alapjait megadni alkalmas rend felbomlik, eltorzul az emberek értékítélete a szabadság fogalmával szemben is. A rend és szabadság közötti logikus egyensúlynak a felborult állapotában csakhamar szolgai módon nyájja vagy csürhévé változva felejtik el az egyéni szabadság értékét is és adják fel biztosítékait, csak hogy a rend nyugalmit biztosítva lássák. Ezért a fölforgatás, a rendetlenség, a zűrzavar szemlélete a legnagyobb ellensége a szabadság szeretetének és legnagyobb előidézője a szabadság iránti érzék kiveszésének. De a zarnoki vagy tömegterror kovácsolta szabadságkorlátozó rácsok mögött lassanként már lélektani szükségességből is felébred egy bizonyos idő múlva ismét az egyéni szabadság értékképzete és megindulnak a lelki folyamatok a rend és szabadságegyensúly optimumának kívánása irányában. Szabadtalan, vagy tömegterror alatt álló társadalmaknál azonban ennek az egyensúlyoptimum felé való közeledésnek intézményesített vagy mennyiségi nagy akadályai vannak, míg a szabadságjogokat szokásban gyakorló és fenntartó (történeti alkotmányú) népeknél az egyensúlyba kerülésnek erői, intézményei és lélektani biztosítékai állandóan és szinte önmaguktól működnek.

Végkövetkeztetésképen tehát azt mondhatjuk, hogy mind a rend, mind pedig a szabadság a gyakorlatban bizonyos mennyiségekben, tehát mennyiségileg érvényesül az emberi társadalomban. Elvontan ekként a szabadságmennyisé-

gek egyensúlyának a rendmennyiségeket lehetne mondani. De ezért, sőt épen ebből folyólag azonban nem lehet a szabadságot egyszerűen a rend ellentétének és a rendet a szabadság ellentétének odaállítani, mert a rend az emberi társadalomban a szabadságnak a legfontosabb biztosítója is. De épen e fogalmak gyakorlati megvalósulásainak mennyiségi szempontjainál fogva azt a rendet kell kultúrabbnak, emberibbnek, szóval magasabb fajtájúnak tekintenünk, amely minél több és nem minél kevesebb szabadsággal van egyensúlyban. Ennélfogva a haladást, az eszményt a minél több szabadságnak a minél nagyobb rend állapotával való társulása képviseli, ami viszont csak akkor lehetséges, ha a rendnek is minél nagyobb mennyisége már szabadon és önmagától az emberek közérdekű magatartásából, megjóindulatú világnézetéből, vagyis az erkölcsi kultúra forrásaiból származik.

ALANIZ
KONYV-
TARA